

# **Basisbok for begynneropplæring i lesing Metodikk – Foreldrekurs – begrepsundervisning**

Andreas Hansen, Kirsti Koppen, Anne Svendsen  
Info Vest Forlag, 2006  
225 sider  
Kr. 340.00

Dette er ei bok som kan benyttes i tilknytning til vanlig undervisning så vel som i spesialundervisning.

Den kan også være et bidrag i norsk- og leseopplæring for barn, unge og voksne med minoritetsspråklig bakgrunn.

Boka inneholder en grundig metodikk for begynneropplæringa i lesing, og setter bl. a. fokus på tilrettelegging for barns bokstavlæring, hvordan en kan undervise barn i å dele ord inn i språklyder samt hvordan en kan undervise barn i sammenlesing eller syntesedanning. I denne sammenheng inneholder boka presise artikulasjonsbeskrivelser av språklydene og nøyaktige bokstavbeskrivelser.

Som det fremgår av tittelen foreligger det også et forslag til foreldrekurs i tilknytning til begynneropplæringa i lesing samt arbeidsark for skole- og foreldre-barnsamarbeid om bokstavlæringa, analysetrening og sammenlesing.

Boka inneholder videre forslag til en begrenset eller alternativt mer utvidet begrepsundervisning basert på Nyborgs modell for slik undervisning. Nevnte modell beskrives på en utfyllende måte. I tillegg innehar boka forslag til undervisningsprogrammer for farge-, form-, stillings-, plass- og retningsbegreper m. fl..

Det skal bemerkes at boka bl.a. bygger på førsteforfatterens eget frou-arbeid og egen forskning om begrepsundervisning og begrepsrelatert leseopplæring.

Det er forfatterens vurdering at boka kan være et bidrag i leseopplæringa på tvers av lese- eller ABC-verk.

Målgruppe: Lærere, førskolelærere, spesialpedagoger, PPT-ansatte, ansatte i lærerutdanning, studenter i pedagogisk utdanning.

WWW. Infovestforlag.no

Tlf. 51 42 30 57

**Se de vedlagte eksempelsidene fra den aktuelle boka**

# Innhold

<b>Forord</b> .....	5
<b>1. Innledning med oversikt over innhold (AH)</b> .....	7
<b>2. Om bokstavbeskrivende begreper og begrepssystemer og et eksempel på en bokstavanalyse og -beskrivelse (AH)</b> .....	11
<b>3. Om en modell for begrepsundervisning og om gjennomføring av begrepsundervisning (AH)</b> .....	17
3.1 Innledende om Nyborgs modell for begrepsundervisning.....	17
3.2 BU-modellens undervisningsfaser, tilhørende oppgaver og prosesser.....	20
3.3 Fire viktig spørsmål å stille seg med tanke på forberedelse og undervisning av begreper og begrepssystemer.....	30
3.4 Hvordan arbeidet i BU-modellens faser bør vektlegges sammenlignet med vektleggingen i mer ustrukturert begrepsundervisning.....	31
3.5 Hvordan en bør resonnerer når en evaluerer sin BU og det utbyttet barn får, om resultat skjema og stikkordslogg.....	32
3.6 Forslag til noen øvelser som kan bidra til utvikling av barns talespråk og begrepsorganiseringer, som igjen danner en viktig basis for utvikling av barns lese- og skriveferdigheter.....	34
3.7 Antall barn i grupper og tidsbruk når BU gjennomføres på 1. og 2. årstrinn ev. i en kombinasjon av spesialundervisning og ordinær undervisning.....	35
3.8 Forslag til foreldreinformasjon om begrepsundervisning.....	38
<b>4. Artikulasjonsbeskrivende begreper og noen aktuelle øvelser (AS)</b> .....	41
4.1 Hvorfor bør barn lære artikulatoriske begreper?.....	41
4.2 De ulike delene av artikulasjonsapparatet.....	41
4.3 Beskrivelse av artikulasjonssted og artikulasjonsmåte.....	42
4.4 Øvelser for leppe – tunge – kjeve – luftstrøm.....	43
<b>5. Å undervise barn i å dele ord inn i språklyder (AH)</b> .....	45
<b>6. Å undervise barn i sammenlesing eller syntesedanning (AH)</b> .....	51
<b>7. Metodikk for innlæring av språklyd/uttale – bokstavforbindelser samt øving i framlydsanalyse og sammenlesing. I tillegg forslag til beskrivelser av artikulasjoner av språklyder og beskrivelser av bokstaver (AH og AS)</b> .....	57
7.1 Innledning.....	57
7.2 Metodikk.....	59
7.3 Hjelpetark til analyse av bokstaver.....	65
7.4 Lærers ark med beskrivelser av artikulasjonen av språklyder og beskrivelser av korresponderende bokstaver (de små bokstavene).....	69
7.5 Beskrivelser av likheter og forskjeller mellom de små bokstavene for å hindre sammenblanding.....	97
7.6 Beskrivelser av de store bokstavene.....	99

**8. Skole-foreldresamarbeid: Forslag til foreldrekurs i tilknytning til  
begynneropplæring i lesing (AH og KK).....103**

**9. Arbeidsark for foreldre- og barnsamarbeid om det å lære bokstav- og  
språklydforbindelser, samt øving i framlydsanalyse og sammenlesing,  
både store og små bokstaver (KK, AS og AH).....115**

**Litteratur.....171**

### Liste over vedlegg

Vedlegg 1: Arbeidstegning for Læringspanel (AH) .....173

Vedlegg 2: Resultatskjema for gjennomført BU (AH).....174

Vedlegg 3: Oversikt over grunnleggende begrepssystemer og aktuelle tilhørende begreper,  
eksempel på analytisk koding og forslag til øvelser i gruppe/klasse som kan bidra  
til utvikling av et presist og situasjonsuavhengig språk (AH)..... 175

Vedlegg som angår typesituasjoner for utarbeidelse av BU-program for begreper/begrepssystemer navnsatt  
som (AH):

Vedlegg 4: Del av et hele – s. 181	Vedlegg 16: Plass etter i forhold til noe – s. 195
Vedlegg 5: Språklyd – s. 182	Vedlegg 17: Plass på i forhold til noe – s. 196
Vedlegg 6: Blå farge – s. 184	Vedlegg 18: Plass under i forhold til noe – s. 197
Vedlegg 7: Rund form – s. 185	Vedlegg 19: Plass på venstre side av noe – s. 198
Vedlegg 8: Rettlinjet form – s. 186	Vedlegg 20: Retning fra venstre mot høyre – s. 200
Vedlegg 9: Buert form – s. 188	Vedlegg 21: Mengde – s. 202
Vedlegg 10: Vinkelform – s. 189	Vedlegg 22: Antallet tre – s. 203
Vedlegg 11: Stor/liten høyde i forhold til noe – s. 190	Vedlegg 23: Gjøre antallet en større – s. 205
Vedlegg 12: Loddrett stilling – s. 191	Vedlegg 24: Stripet mønster – s. 207
Vedlegg 13: Vannrett stilling – s. 192	
Vedlegg 14: Skrå stilling – s. 193	
Vedlegg 15: Plass først i forhold til noe – s. 194	

Vedlegg 25: Tilleggsoppgaver til bruk overfor barn som har særlige vansker med å lære  
språklyd/uttale – bokstavforbindelser (AH).....208

Vedlegg 26: Skjema for å vurdere barnets bokstavkunnskap, ferdighet i dele ord inn  
i språklyder samt ferdighet i sammenlesing (AS og AH)..... 211

Vedlegg 27: Forslag til veiledende innlæringsrekkefølge av begreper og begreps-  
systemer på 1. og (i en ev. fortsettelse på) 2. årstrinn (AH).....212

Vedlegg 28: Bokstav- og språklydshuset (AS)..... 216

Vedlegg 29: Forslag til starten på en lærerlaget lesebok for barn med særlige behov  
(gjørne som en forberedelse til bruken av en ABC og annet ferdigproduserte  
lesemateriell) (AH)..... 223

## Bokstaven d og språklyden /d/

Språklyden /d/ på plass først i ordet: do, duk, dal, due, dag, du, din

Stavelser: da, de, di, do, du, dy, dæ, dø, då

### Analyse av artikulasjon av språklyd/fonem: si, se, føle i munnen, høre

Hva gjør vi med leppene når vi lager lyden /d/?

Munnen er åpen / leppene er fra hverandre.

Hvor og hvordan er tunga / tungespissen plassert?

Tungespissen er plassert rett bak tennene oppe.

Lager vi lyden med stemme eller uten stemme?

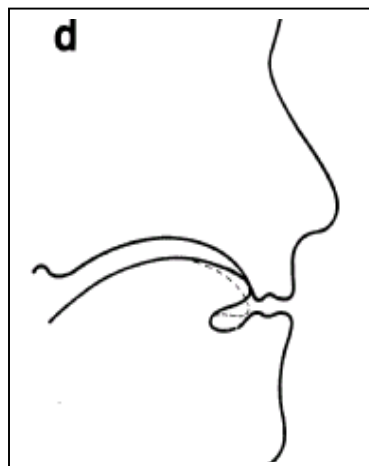
Vi lager lyden med stemme samtidig som tunga strammes litt før den slippes ned og lufta slippes ut.

Går lufta gjennom munnen eller nesen?

Lufta går gjennom munnen.

Er lyden kort eller lang i tid?

Lyden er kort i tid.



### Analyse av bokstav/grafem: Vi ser, sporer, beskriver og skriver.

Hvor mange deler består bokstaven d av?

Bokstaven **d** består av 2 deler.

Hvilken form har del 1? Del 2?

Del 1 har rund form. Del 2 har rettlinja form.

Hvilken stilling har del 2?

Del 2 har loddrett stilling.

Hvilken plass har del 1? Del 2?

Del 1 har plass på linja og plass til venstre for del 2.

Del 2 har plass på linja. Videre har del 2 plass på til høyre for del 1.

Hvilken høyde har del 1? Del 2?

Del 1 har liten høyde. Del 2 har stor høyde.

Hvilken språklyd er dette symbolet for? Eller:

Hvilken språklyd hører til denne bokstaven?

Les/si språklyden /d/.

Bokstaven (bokstavtegnet) som symbol for språklyden.



### Samlet bokstavbeskrivelse:

Bokstaven **d** består av 2 deler.

Del 1 har rund form og liten høyde, plass på linja og plass til venstre for del 2.

Del 2 har rettlinja form, loddrett stilling, stor høyde og plass på linja.

Del 2 har videre plass til høyre for del 1.

Se kap. 7.5: d sammenlignet med b og p.

## 8 Skole-hjemsamarbeid: Forslag til foreldrekurs i tilknytning til begynneropplæring i lesing

Det er en selvfølge at hjemmet informeres om den leseopplæringa som læreren gjennomfører slik at et best mulig samarbeid kan etableres om barnets leseutvikling.

I tråd med dette forslås det at lærer på et foreldremøte eller på et **eget** møte tidlig på høsten tar for seg noen sentrale momenter i tilknytning til begynneropplæringa i lesing samt påpeker hvordan foreldrene kan understøtte og ha oversikt over barnas utvikling i lesing.

I denne sammenheng er det greit å ha i minnet at når barn får problemer med leselæringa, kan det ofte komme av at de ikke har automatisert bokstavkunnskap, dvs. at de ikke straks vet hvilken bokstav og språklyd som hører sammen. Kanskje har de heller ikke god nok bevissthet om at ord består av språklyder i rekkefølge og manglende ferdighet i å dele talte ord inn i språklyder. Et tredje moment er at barn gjerne ikke fullt ut skjønner hva sammenlesing innebærer.

Følgende punkter forslås sagt noe om til foreldrene<sup>1</sup>:

- **Hva mener vi når vi snakker om en språklyd?**
- **Hvordan kan vi lette barns læring av å dele ord inn i språklyder?**
- **Hva er en bokstav? Litt om den betydning bruk av språklyd eller bokstavnavn kan ha for sammenlesing.**
- **Mer om bokstaver i alfabetet, språklyd og bokstavnavn.**
- **Hvordan kan en forklare for barn hva sammenlesing innebærer?**
- **Hva menes med en stavelse?**
- **Hva menes med et ordbilde?**
- **Hva vil det si å parlese og korlese?**
- **En gjennomgang av leksearkene.**
- **Om høytlesning for barn.**
- **Kontaktbok og vurderingsskjema.**

---

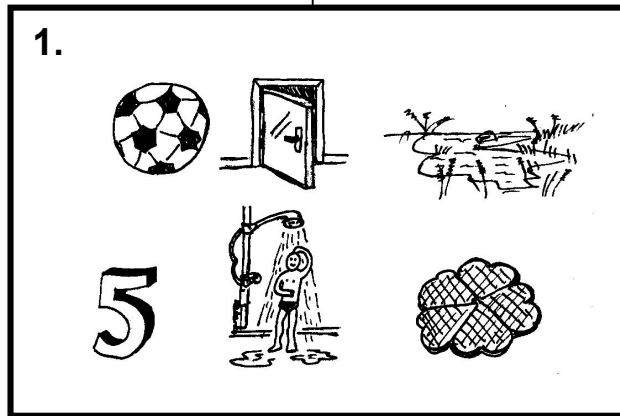
<sup>1</sup> Lærer bør dele ut et kort notat med oversikt over de punktene som foreslås omtalt i det etterfølgende, ev. over et utvalg av punkter. I tillegg bør hvert punkt påføres stikkord og viktige kommentarer: f.eks. under punkt A i et slikt notat (jr. neste side) tar en bare med deler av første setning: Vi **hører språklyder** og **kjenner** dem ved sin **uttale** i munnen når vi fremsier ord **sakte**: /S/-/O/-/L/.

# Språklyd- og bokstavtrening

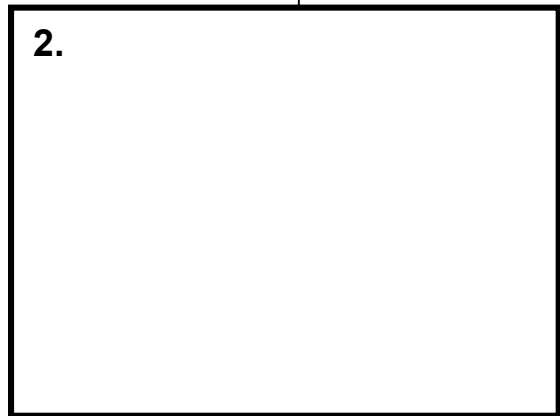
(Andreas Hansen, Kirsti Koppen og Anne Svendsen)

1. Fortell hva du ser her.

- Sett ring rundt tegningene av de tingene som begynner med språklyden /d/.

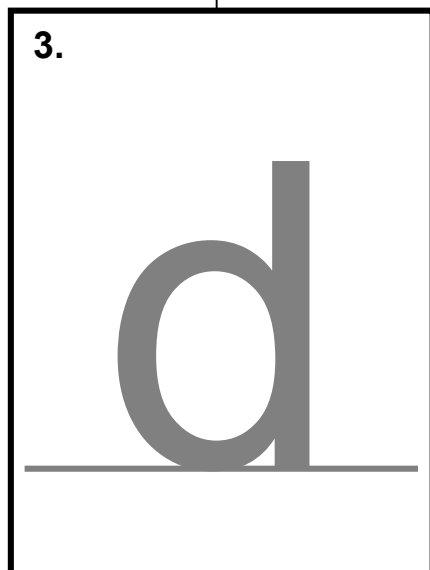


2. Tegn to ting som begynner med språklyden /d/.



3. Beskriv bokstavens forskjellige deler.

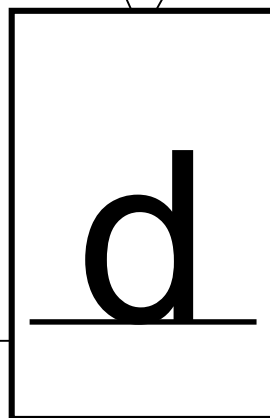
- Spor med fingeren på bokstaven 5 ganger samtidig som du sier språklyden /d/.
- Skriv på bokstaven med forskjellige fargeblyanter.



Lekse til .....

Navn .....

4. Sett strek under bokstaven d samtidig som du sier språklyden.



4.  
Se der er en  
dam. Dua  
bader i den.  
Oda ser tre  
fine duer.

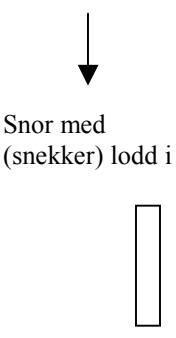
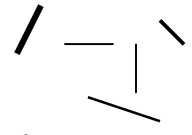
5. Si/les rekka med stavelser sammen med en voksen 3 ganger.

- Pek under med fingeren når du/dere sier eller leser stavelsene.
- Pek under og les rekka alene høyt 3 ganger hvis du kan.
- Hvilke stavelser er ord som betyr noe?

5.     du  
      da    dy  
      de    dæ  
      di    dø  
      do    då

## Vedlegg 12: Loddrett stilling (A. Hansen, 2006).

### ORD FOR BEGREP OG BEGREPSSYSTEM: Loddrett stilling

PROSESS	MATERIELL	SAMTALEEKSEMPEL inkludert nonverbale handlinger
Selektiv Assosiasjon	 <p>Snor med (snekker) lodd i</p> <p>L henger en linjal i en annen spiker ved siden av snora.</p> <p><i>Flere lignende oppgaver med f. eks. strek, også mer sammensatte oppgaver og egenproduksjonsoppgaver.</i></p>	<p><b>Lærer:</b> Her har jeg et <b>lodd med snor i</b>, og der ser dere en spiker (peker ledsagende). Nå skal jeg fester snora i spikeren (L gjør dette og får snora med lodd i til å henge i ro). Siden det er loddet som gjør at snora henger slik (ledsagende peking opp og ned langs snora), kan vi si at snora har <b>loddrett stilling</b>. Kan dere se på snora og si sammen med meg: <b>Loddrett stilling</b>.</p> <p><b>L og B: Loddrett stilling.</b>  <b>Ls</b> positive veiledende tilbakemelding.  <b>L:</b> Hvilken <b>stilling</b> har snora.  <b>B:</b> (Snora har) <b>Loddrett stilling</b>.  <b>Ls</b> positive veiledende tilbakemelding.</p> <p><b>L:</b> Denne linjalen henger likedan som snora med lodd i (ledsagende peking) – derfor kan vi si at linjalen har <b>loddrett stilling</b>.  <b>L:</b> Hvilken <b>stilling</b> har linjalen?  <b>B:</b> Linjalen har <b>loddrett stilling</b>.  <b>Ls</b> positive veiledende tilbakemelding.</p> <p>Bokstaver og tall kan gjerne også inngå i noen oppgaver.</p> <p><b>L</b> trenger antakelig ikke å opptre som språklig modell ved først å si loddrett stilling i de etterfølgende oppgavene, men dette vurderes i forhold til hvilke barn som er i fokus. Som oftest vil det sannsynligvis være tilstrekkelig at L presenterer oppgaven og spør direkte om hvilken stilling aktuelle figurer har.</p>
Selektiv Diskriminasjon	 <p><i>Flere oppgaver og ev. oppgaver med læringspanelet.</i></p> <p><i>Også suksessive diskriminasjoner.</i></p>	<p><b>L:</b> Pek på det streket som har <b>loddrett stilling</b>.  <b>B</b> peker riktig.  <b>Ls</b> positive veiledende tilbakemelding.</p> <p><b>Alternativt for lærers tilbakemelding eller i fortsettelsen:</b>  <b>L:</b> Hvorfor pekte du på det streket (ledsagende peking)?  <b>B: Fordi</b> det har <b>loddrett stilling</b>.  <b>Ls</b> positive veiledende tilbakemelding.  Gjerne bruk av tall og bokstaver i noen av de etterfølgende oppgavene.</p> <p><b>B</b> peker ut loddrette stillinger i omgivelsene og sier <b>loddrett stilling</b>.</p>
Selektiv Generalisering	<p>Strek med loddrett stilling, ulike lengder og tykkelser etc.</p> <p><i>Flere oppgaver, ev. også med læringspanelet.</i></p>	<p><b>L:</b> Hva er disse strekene <b>like i</b>?  <b>B:</b> De er <b>like i</b> at de har <b>loddrett stilling</b>.  <b>Ls</b> positive veiledende tilbakemelding</p> <p>Gjerne bruk av tall og bokstaver i noen etterfølgende oppgavene: f.eks.: Hva er disse bokstavene <b>like i</b>? De er <b>like i</b> at de alle har en del med <b>loddrett stilling</b>.</p>
Selektiv Generalisering + diskriminasjon	<p>Tre ting som står i loddrett stilling og to som har andre stillinger.</p> <p><i>Flere oppgaver, ev. også med læringspanelet.</i></p>	<p><b>L:</b> Pek på de tingene/bokstavene som er <b>like i</b> at de har (<b>en del</b> med) <b>loddrett stilling</b>.  <b>B:</b> Peker på de riktige tingene/bokstavene.  <b>Ls</b> positive veiledende tilbakemelding.</p> <p><b>Alternativt for lærers tilbakemelding eller som fortsettelse:</b>  <b>L:</b> Hvorfor pekte du på de tingene/bokstavene?  <b>B: Fordi</b> de er <b>like i</b> at de har (<b>en del</b> med) <b>loddrett stilling</b>.  <b>Ls</b> positive veiledende tilbakemelding.</p>